

УДК 347.85

О. Б. КИШКО–ЕРЛІ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ, ЯКА МОЖЕ БУТИ СПРИЧИНЕНА КОСМІЧНИМИ ОБ'ЄКТАМИ З ЯДЕРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ЕНЕРГІЇ НА БОРТУ

У статті розглядається існуючий режим міжнародної космічної відповідальності за шкоду, спричинену космічними об'єктами з ядерними джерелами енергії на борту, проводиться порівняльно-правовий аналіз визначення термінів «шкода» та «ядерна шкода», що застосовуються відповідно у міжнародному космічному праві та міжнародному ядерному праві, на підставі проведеного аналізу надані рекомендації щодо вдосконалення визначення терміна «шкода» у Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами.

Ключові слова: ядерна шкода, шкода, заподіяна космічними об'єктами з ядерними джерелами енергії на борту, міжнародна космічна відповідальність, цивільна відповідальність за ядерну шкоду, ядерні джерела енергії.

Кишко–Ерлі О. Б. Правовое регулирование определения ущерба, который может быть нанесен космическими объектами с ядерными источниками энергии на борту

В статье рассматривается существующий режим международной космической ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами с ядерными источниками энергии на борту, осуществляется сравнительно-правовой анализ определенных терминов «ущерб» и «ядерный ущерб», которые употребляются соответственно в международном космическом праве и в международном ядерном праве, на основании проведенного анализа предоставлены рекомендации по усовершенствованию определения термина «ущерб» в Конвенции об международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами.

Ключевые слова: ядерный ущерб, ущерб, причиненный космическими объектами с ядерными источниками энергии на борту, международная космическая ответственность, гражданская ответственность за ядерный ущерб, ядерные источники энергии.

Kyshko-Yerli O. Legal regulation of damage definition, which might be caused by space objects with nuclear sources of energy on the board

In article the current regime of international space liability for damage, caused by space objects with nuclear sources of energy, is considered, comparative-legal analyze of terms “damage” and “nuclear damage” as they are used accordingly in international space law and international nuclear law is conducted, on the base of conducted analyze are provided recommendations on improvement term “damage” in Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects.

Key words: nuclear damage, damage, caused by space objects with nuclear sources of energy on the board, international space liability, civil liability for nuclear damage, nuclear sources of energy.

Завдяки науково-технічному прогресу в ХХ ст. відбулося поєднання космічних та ядерних технологій, результатом чого стало створення космічних

об'єктів з ядерними джерелами енергії на борту. Значні перспективи в майбутньому щодо використання таких об'єктів у космічних місіях та той факт, що як безпосередньо сама космічна діяльність, характеризується підвищеним рівнем небезпеки, так і особливо діяльність, пов'язана з використанням ядерних матеріалів, зумовлюють актуальність питання відповідальності за шкоду, яка може бути спричинена космічними об'єктами з ядерними джерелами енергії на борту, та безпосередньо правового визначення шкоди, яка підлягає компенсації.

При цьому в міжнародному праві сформувалися два окремі інститути – інститут міжнародної космічної відповідальності в межах міжнародного космічного права та інститут цивільної відповідальності за ядерну шкоду в межах міжнародного ядерного права.

Проблематика правового регулювання міжнародної космічної відповідальності була предметом розгляду багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Н. Малишевої, В. М. Боричевського, Г. П. Жукова, Ю. М. Колосова, В. В. Семеняки., С. П. Малкова.

Питаннями цивільної відповідальності за ядерну шкоду займалися такі вчені, як Г. І. Балюк, Ю. М. Крупка, М. Шмидт-Пройс, К. Стойбер та ін.

Резолюцією 47/68 Генеральної Асамблеї ООН «Принципи, що стосуються використання ядерних джерел енергії у космічному просторі»¹ встановлюється, що відповідно до ст. VII Договору про принципи діяльності держав щодо дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла² і положень Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (далі – Конвенція про відповідальність)³, кожна держава, яка здійснює або організує запуск космічного об'єкта, і кожна держава, з території чи установок якої здійснюється запуск космічного об'єкта, несе міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну такими космічними об'єктами або їх складовими частинами. Це положення повною мірою застосовується у випадку, коли такий космічний об'єкт має ядерне джерело енергії на борту. Коли дві держави або більше спільно здійснюють запуск космічного об'єкта, вони несуть солідарну відповідальність за будь-яку заподіяну шкоду згідно зі ст. V вищезгаданої Конвенції.

Як випливає з вищенаведеного, до випадків спричинення шкоди за участю космічних об'єктів з ядерними джерелами енергії на борту застосовується загальний правовий режим міжнародної космічної відповідальності без урахування особливостей, пов'язаних із застосуванням ядерних матеріалів.

Водночас дія міжнародних конвенцій, що були прийняті з метою забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду (зокрема, йдеться про Віденську конвенцію про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., яка була переглянута в 1997 р.⁴, Паризьку конвенцію про відповідальність перед третьою стороною у сфері ядерної енергії 1960 р.⁵, Спільний Протокол про застосування Віденської конвенції та Паризької конвенції 1988 р.⁶, Брюссельська додаткова конвенція 1963 р.⁷ та Конвенцію про додаткову компенсацію за ядерну шкоду 1997 р.⁸), не поширюється на можливі випадки заподіяння ядерної шкоди за участю космічних об'єктів з ядерними джерелами енергії на борту.

Вважаємо, що порівняльно-правовий аналіз визначення термінів «шкода», як це передбачено в Конвенції про відповідальність, та «ядерна шкода», як це передбачено в правових актах міжнародного ядерного права, дасть змогу знайти шляхи вдосконалення цього визначення з метою забезпечення належної компенсації у разі заподіяння шкоди космічними об'єктами з ядерними джерелами енергії на борту.

Відповідно до ст. I Конвенції про відповідальність термін «шкода» для цілей цієї Конвенції означає:

- позбавлення життя,
- тілесне ушкодження або інше ушкодження здоров'я,
- знищення або пошкодження майна держав, або фізичних або юридичних осіб, або майна міжнародних міжурядових організацій.

Цей перелік має вичерпний і закритий характер. Якщо космічний об'єкт призведе до наслідків, що не передбачені у цьому переліку, то відповідальність не настане.

Згідно зі ст. XII Конвенції про відповідальність компенсація, яку запускаюча держава зобов'язана виплатити на підставі цієї Конвенції за завдану шкоду, визначається відповідно до міжнародного права і принципів справедливості, з тим, щоб забезпечити відшкодування шкоди, що відновлювало б фізичній або юридичній особі, державі або міжнародній організації, від імені яких подається претензія, становище, яке існувало б, якби шкоди не було завдано.

Визначення терміна «ядерна шкода» в міжнародному ядерному праві має тривалу історію і час від часу змінювалося в зв'язку з прийняттям нових правових актів. У цій статті спинимось на трансформації визначення ядерної шкоди за Віденською конвенцією 1963 р., оскільки Україна приєдналася саме до цієї конвенції⁹, та за Протоколом про внесення доповнень до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 р.

Відповідно до п. к) ст. I Віденської конвенції 1963 р. «ядерна шкода» означає:

- i) смерть, будь-яке тілесне ушкодження або будь-яку втрату майна, або будь-яку шкоду майну, що виникають як результат радіоактивних якостей або комбінації радіоактивних якостей з токсичними, вибуховими та іншими небезпечними якістьми ядерного палива, або радіоактивних продуктів чи відходів на ядерній установці, або ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки, вироблений у ній або направлений на ядерну установку;
- ii) будь-яку іншу втрату чи шкоду, які виникають таким чином або є результатом цього, якщо це передбачено законом компетентного суду, і в межах встановлених таким законом; та
- iii) якщо це передбачено законодавством держави, що відповідає за установку, смерть, будь-яке тілесне пошкодження або будь-яку втрату майна або будь-яку іншу шкоду майну, які впливають або є результатом іншого іонізуючого випромінювання всередині ядерної установки.

Таким чином, шкода, відповідальність і компенсація за яку передбачена у Віденській конвенції 1963 р., безпосередньо пов'язана зі шкодою, спричиною фізичним особам та їх майну. На інші види шкоди дія Конвенції поширю-

ється тільки у випадках, якщо це передбачено законом компетентного суду і в межах, встановлених таким законом. Отже, шкода навколишньому середовищу в цілому сама по собі виходить за межі режиму цивільної відповідальності і може підлягати відшкодуванню лише у випадку, якщо це передбачено матеріальним законодавством, що підлягає застосуванню. Фактично після чорнобильського інциденту стало зрозумілим, що різні правові системи держав, де була завдана шкода, найбільш вірогідно будуть давати різні відповіді на питання про те, чи можуть бути віднесені до ядерної шкоди різноманітні матеріальні втрати, які можуть виникнути в результаті ядерного інциденту, і в яких межах¹⁰.

Як зазначає Ю. М. Крупка, на початку 1960-х років, коли було прийнято ядерні конвенції, екологічне законодавство перебувало ще на ранній стадії формування, тож не дивно, що питання відшкодування шкоди довкіллю не знайшли відбиток у цих конвенціях. Протягом останніх 30-ти років було прийнято чимало міжнародних конвенцій та норм національного законодавства щодо охорони навколишнього середовища, які, зокрема, стосуються цивільної відповідальності за шкоду навколишньому середовищу внаслідок забруднення нафтою, небезпечними відходами, отруйними речовинами та ін.

Це справило відповідний вплив на розвиток міжнародно-правового режиму цивільної відповідальності за ядерну шкоду. Досвід, накопичений у галузі екологічного законодавства, було використано, зокрема, у процесі перегляду положень Віденської конвенції, які стосуються визначення ядерної шкоди. При цьому головна увага приділялася питанням визначення шкоди навколишньому середовищу, а також меж шкоди, яка підлягає відшкодуванню¹¹.

Отже, Протоколом про внесення доповнень до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 р., метою прийняття якого було передбачити більш широку сферу застосування, більш високі розміри відповідальності оператора ядерної установки і посилені заходи забезпечення адекватного і справедливого відшкодування, як зазначається в його преамбулі, встановлюється, що «ядерна шкода» означає:

- i) смерть або тілесне ушкодження;
- ii) втрату майна або шкоду майну; і наступне з кожного підпункту в межах, що встановлюються законом компетентного суду:
- iii) економічні втрати, що виникають у результаті втрат або шкоди, що згадані в підпунктах i) або ii), остільки, оскільки вони не охоплюються цими підпунктами, якщо їх зазнає особа, що має право на подання позову стосовно таких втрат або шкоди;
- iv) витрати на заходи, спрямовані на відновлення навколишнього середовища, стан якого погіршився, за винятком незначного погіршення, якщо такі заходи фактично були застосовані або повинні бути застосовані і остільки, оскільки це не охоплюється підпунктом «ii»;
- v) втрату доходів, що одержуються від економічного інтересу в будь-якому застосуванні або використанні навколишнього середовища, в результаті значного погіршення стану цього середовища і остільки, оскільки це не охоплюється підпунктом «ii»;

vi) витрати на превентивні заходи і вартість подальших втрат або шкоди, спричинених такими заходами;

vii) будь-які інші економічні втрати, крім будь-яких втрат, що викликані погіршенням стану навколишнього середовища, якщо це допускається загальним законом про цивільну відповідальність компетентного суду,

у випадку підпунктів «i» – «v» і «vii» вище тією мірою, якою втрати або шкода виникають в силу або є результатом іонізуючого випромінювання, що випускається будь-яким джерелом випромінювання всередині ядерної установки або випускається ядерним паливом або радіоактивними продуктами, або виходами на ядерній установці або ядерного матеріалу, що надходить з ядерної установки, що вироблений на ній або відпускається з неї, незалежно від того, чи виникають вони внаслідок радіоактивних властивостей такої речовини або комбінації радіоактивних властивостей з токсичними, вибуховими або іншими небезпечними властивостями такої речовини.

Таким чином, новою редакцією визначення терміна «ядерна шкода» передбачається введення трьох нових категорій так званої економічної шкоди – це економічні втрати, які виникають у результаті смерті, тілесного ушкодження, втрати майна або його пошкодження, які несе особа, що має право на подання позову щодо цих втрат або шкоди, друга категорія – так звані «чисті економічні втрати», які несе особа незалежно від шкоди, спричиненої майну такої особи, а до третьої категорії за залишковим принципом віднесені «чисті економічні втрати», що не пов'язані з погіршенням стану навколишнього середовища.

Також ще одним новим видом шкоди, що відрізняється від цих трьох категорій, є витрати на заходи щодо відновлення навколишнього середовища, стан якого погіршився. У зв'язку зі складністю грошовою оцінки екологічної шкоди, у Протоколі про внесення доповнень до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 12 вересня 1997 р. був застосований підхід, що базується на обмеженні компенсації витратами на фактично застосовані або такі, що підлягають застосуванню заходи з відновлення навколишнього середовища, стан якого погіршився. Компетентний суд буде встановлювати межі, в яких даний вид шкоди підлягатиме відшкодуванню. Останній новий вид шкоди, відшкодування якої передбачено в Протоколі – це витрати на превентивні заходи.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що в міжнародному ядерному праві був досягнутий значний прогрес у визначенні ядерної шкоди, зокрема, в частині включення до цього поняття витрат на заходи з відновлення навколишнього середовища. Така ситуація, коли існуючий правовий режим відповідальності за шкоду, яка може бути спричинена космічними об'єктами з ядерними джерелами енергії на борту, не враховує особливостей відшкодування саме ядерної шкоди є, з нашої точки зору, неприйнятною. Вважаємо, що визначення терміна «шкода» в Конвенції про відповідальність має бути розширене з урахуванням останніх правових напрацювань з цього приводу.

1. Резолюція 47/68 Генеральної Асамблеї ООН «Принципи, що стосуються використання ядерних джерел енергії у космічному просторі» 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_492. 2. Договір ООН про при-

нціпи діяльності держав щодо дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_480. 3. *Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами*, 1972 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_126. 4. *Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду від 21.05.1963 р.* // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 21. – Ст. 1180. 5. *Паризька конвенція про відповідальність перед третьою стороною у сфері ядерної енергії від 29.07.1960 р.* // Ядерне законодавство: збірник нормативно-правових актів / За ред. Ю. С. Шемшученка: У 2-х т. – Т. 2. – К., 1999. – 440 с. – С. 153. 6. *Спільний Протокол про застосування Віденської конвенції та Паризької конвенції 1988 р.* // Ядерне законодавство: зб. нормативно-правових актів / За ред. Ю. С. Шемшученка: У 2-х т. – Т. 2. – К., 1999. – 440 с. – С. 178. 7. *Брюссельська додаткова конвенція 1963 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd-neo.org/law/brussels-supplementary-convention.html>. 8. *Конвенція про додаткову компенсацію за ядерну шкоду 1997 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/951_010. 9. *Про приєднання України до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду: Закон України* // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 44. – Ст. 222. 10. *Венская конвенция 1997 года о гражданской ответственности за ядерный ущерб и Конвенция 1997 года о дополнительном возмещении за ядерный ущерб. Пояснительный текст.* Публикация МАГАТЭ. – 2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC48/Documents/Russian/gc48inf-5expltext_rus.pdf. 11. *Крунка Ю. М.* Відшкодування ядерної шкоди (міжнародний і національний аспекти): Монографія. – К., 1999. – 200 с. – С. 30.

Legal regulation of damage definition, which might be caused by space objects with nuclear sources of energy on the board

Due to scientific-technical progress in XX century happened combining space and nuclear technologies, what resulted in creation space objects with nuclear sources of energy on the board. Great perspectives in future for use of such objects in space missions and the fact that space activity and activity connected with usage of nuclear materials are characterized as a specially dangerous, make the issue of liability for damage, which might be caused by space objects with nuclear sources of energy on the board especially actual, and in particular legal definition of term “damage”, which is subject for compensation.

In the international law are formed two separately institutes – institute of international space liability in the framework of international space law and institute of civil liability for nuclear damage in the framework of international nuclear law.

For the cases of damage, caused by space objects with nuclear sources of energy on the board, is applied general legal regime of international space liability without considering peculiarities connected with usage on nuclear materials.

List of damage is fix in art. I of Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. It means loss of life, personal injury or other impairment of health; or loss of or damage to property of States or of persons, natural or juridical, or property of international intergovernmental organizations.

This list has exclusive and closed character. If space object will caused consequences, which are not determined in this list, responsibility will not occur.

That is why international regime of damage compensation caused by space objects is not covering, for example, compensation of damage caused to environment. Definition of term “nuclear damage” in international nuclear law has a long history. In article is analyzed transformation of this definition in Vienna convention on civil liability for nuclear damage, since Ukraine joined to it.

In Vienna convention in redaction of 1963 damage, for which is established liability and compensation, is directly connected with damage caused for physical persons and their property. For other kinds of damage Convention can apply only in case when it is foreseen by law of competent court and in framework provided by such law.

In Protocol to amend Vienna convention (1997) was introduce new definition of nuclear damage, which include three new categories of so called economical damage and such new kind of damage as a cost of measures for reinstatement impaired environmental, unless such impairment is insignificant, and the cost of preventive measures, and further loss or damage caused by such measures.

Thereby, in international nuclear law was achieved significant progress in definition of nuclear damage. We think that definition of term "damage" in Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects should be extended in accordance with last legal achievements in this area.

Key words: nuclear damage, damage, caused by space objects with nuclear sources of energy on the board, international space liability, civil liability for nuclear damage, nuclear sources of energy.

УДК

Д. В. БУСУЙОК,
кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ ПОСЛУГ

У статті проведено дослідження сучасного стану та зарубіжного досвіду правового регулювання надання сільськогосподарських дорадчих послуг. Запропоновані заходи з удосконалення правового регулювання надання сільськогосподарських дорадчих послуг – Міністерство аграрної політики та продовольства України має надавати сільськогосподарські дорадчі послуги.

Ключові слова: сільське господарство, послуги, дорадча діяльність, проекти

Бусуйок Д. В. Пути совершенствования правового регулирования предоставления сельскохозяйственных консультативных услуг

В статье проведено исследование современного состояния и зарубежного опыта правового регулирования предоставления сельскохозяйственных консультативных услуг. Предложены мероприятия по совершенствованию правового регулирования предоставления сельскохозяйственных консультативных услуг. Целесообразно, чтобы Министерство аграрной политики и продовольствия предоставляло сельскохозяйственные консультативные услуги.

Ключевые слова: сельское хозяйство, услуги, консультативная деятельность, проекты

Busuiok D. V. The ways of improving the legal adjusting of agricultural consultative service

A study of modern state and foreign experience of the legal adjusting of agricultural consultative service has been done in the article. There are propositions how to improve the legal adjusting of agricultural consultative service. Ministry of agricultural policy and food Ukraine has to become state consultative service.

Keywords: agriculture, services, consultative activity, projects